

Аманалиева М.О., Кадырова М.К.

**КЫРГЫЗСТАНДЫН АЙМАКТАРЫНДА
САНАРИПТИК ЭКОНОМИКАНЫ ӨНҮКТҮРҮҮ: КӨЙГӨЙЛӨР
ЖАНА МҮМКҮНЧҮЛҮКТӨР**

Аманалиева М.О., Кадырова М.К.

**РАЗВИТИЕ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ В РЕГИОНАХ
КЫРГЫЗСТАНА: ПРОБЛЕМЫ И ВОЗМОЖНОСТИ**

М.О. Amanaliev, M.K. Kadyrova

**DEVELOPMENT OF THE DIGITAL ECONOMY IN THE REGIONS
OF KYRGYZSTAN: PROBLEMS AND OPPORTUNITIES**

УДК: 330.101.5

Бул макалада Кыргызстандын региондорунда санариптик экономиканы өнүктүрүү процесси каралган. Ошондой эле, санариптик технологиянын өнүгүү тенденциясы жана анын улуттук стратегияга тийгизген таасири анализделет. Кыргыз Республикасында санариптик экономиканын калыптанышынын негизги өнүгүүсү каралган. Кыргызстандын экономикасынын өнүгүшүнө санариптик технологиялардын негизги көйгөйлөрү жана өнүгүүнүн жолдору каралган. Кыргыз Республикасында 2017-жылы кабыл алынган Таза Коом программасынын алкагында улуттун коопсуздугун камсыз кылуу ж.б. Өлкөнүн өнүгүүсүнө таасир бере турган технологиялар каралган. Санариптик экономиканын өнүгүшүнө негизги артыкчылыктуу санариптик технологиялары негизги рыноктору каралган. Кыргызстанда айыл чарбасын санариптик технологиянын жардамы менен өнүктүрүүнүн сегменттери сунушталган. Ошондой эле, санариптик технологияны айыл чарбасында колдонуунун факторлору, региондордогу мааниси, максаты жана артыкчылыктары дагы бул макалада чагылдырылган.

Негизги сөздөр: санариптик экономика, көйгөйлөр, мүмкүнчүлүктөр, өнүгүү тенденциялары, санариптик технологиялар, экономика, улуттук стратегия.

В этой статье рассматриваются возможности использования процессов цифровизации экономики на регионах Кыргызской Республики. Проведен анализ глобальных тенденций развития цифровых технологий и их влияние на национальные стратегии в зарубежных странах. Определены особенности формирования цифровой экономики в Кыргызской Республике. Выявлены проблемы и перспективные направления апробации цифровых технологий в развитии экономики Кыргызской Республики. На основе программы “Таза коом” Кыргызской Республики, принятой в 2017 году рассматриваются технологии, влияющие на обеспечение безопасности наций, и другие технологии, которые могут повлиять на удобство страны. Основной приоритет развития цифровой экономики это обеспечивающий рынок цифровых технологий. А также предлагаются сегменты развития сельскохозяйственного на основе цифровых технологий. Кроме этого, в данной статье

описаны основные виды, цели и преимущества использование цифровых технологий в сельском хозяйстве для развития регионов.

Ключевые слова: цифровая экономика, проблемы, возможности, тенденции развития, цифровые технологии, экономика, национальная стратегия.

In this article the possibilities of using the processes of digitalization of the economy in the regions of the Kyrgyz Republic are considered. The analysis of global trends in the development of digital technologies and their impact on national strategies in foreign countries. The features of the formation of the digital economy in the Kyrgyz Republic are identified. The problems and promising areas of testing digital technologies in the development of the economy of the Kyrgyz Republic are identified. Based on the Taza Koom program of the Kyrgyz Republic, adopted in 2017, technologies affecting the security of nations and other technologies that may affect the convenience of the country are considered. The main priority of the development of the digital economy is providing the digital market. And also offers segments of agricultural development based on digital technologies. In addition, this article describes the main types, objectives and advantages of the use of digital technologies in agriculture for the development of regions.

Key words: digital economy, problems, opportunities, development trends, digital technologies, economy, national strategy.

Экономикалык процесстерди санариптештирүү маалыматтык-коммуникациялык тармака гана тиешелүү болбостон, чарба ишмердүүлүгүнүн бардык чөйрөлөрүн камтыган жалпы тенденцияга айланып бара жатат. Интернеттик соода жүргүзүү, санариптик айыл чарба, электр тармагындагы «акылдуу» системалар, пилотсуз транспорттор, персоналдык саламаттык сактоо, кайсы тармакты карабайлы, бардыгында санариптик революциянын күн санап күч алып жатышын байкайбыз.

Мына ушундай шартта айрым компаниялар, аймактар, өлкөлөр аларды бириктирүү менен санариптик экономика жаатында стратегия-

лык чечимдерди калыптандыруу жана аларды ишке ашыруу процессинде жигердүүлүк менен жаңыдан калыптанып жаткан технологиялардын, товарлардын жана кызмат көрсөтүүлөрдүн жаңы түрлөрүнүн рыногунда өздөрүнүн узак мөөнөттүү атаандаштыкка жөндөмдүүлүк артыкчылыктарын камсыздоого аракеттерди жасап жатышат [1].

Ошол эле учурда, айрым тармактарда, аймактарда, ал эле эмес, калктын айрым социалдык топторунда да санариптик экономикадагы артыкчылыктарды ишке ашыруудагы кесепеттерге баа берүү менен байланышкан бир катар принципалдуу олуттуу маселелер чечилбеген бойдон калууда. Канткенде технологиялык жактан өнүкпөй калган экономиканын тармактары кайрадан калыптанып жаткан наркты түзүү чынжырчасына кире алат, санариптик процессин алдыңкы аймагынан алыс жайгашкан аймактагы калктын иш менен камсыздалуусу эмне болот, улуттук жана аймактык экономиканын ишинде транснационалдык корпорациялардын ролу канчалык күчүнө кире алат? Мына ушул суроолордун баарына бүгүнкү күндө канааттандырарлык жооп таба албайсың. Ал үчүн болуп жаткан процесстерди толук түшүнүүгө, системалаштырууга жана коркунуч жараткан көрүнүштөргө негиздүү чечимдерди даярдоого мүм-

күндүк берүүчү терең колдонмо иликтөөлөрдү жүргүзүү талап кылынат.

Мамлекеттик көз караштан алганда, санариптик экономика 1-сүрөттө көрсөтүлгөн улуттук кызыкчылыктарды ишке ашырууну камсыздайт.

1-сүрөттө көрүнүп тургандай, экономика, биринчи кезекте, ИКТ пайдалануунун базасындагы жаңы рыноктордун түзүлүүсү позициясынан каралып жатат, бул жогорку технологиялык тармактардын жана ИКТ мүмкүнчүлүктөрүн пайдалануучу тармактардын негизинде экономиканын өнүгүүсүн бекемдөөгө мүмкүндүк берет. Стратегияны иштеп чыгуучулардын пикири боюнча, өлкөбүздөгү уюмдардын – жаңы санариптик экономиканын өкүлдөрүнүн атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүн жогорулатуу, чийки эмес заттарды экспорттоонун өлөшөн жогорулатууга мүмкүндүк берет. Санариптик экономиканын маанилүү тутумдук бөлүгү катары жарандардын, уюмдардын кызыкчылыктарын, ошондой эле маалымат чөйрөсүндөгү улуттук коопсуздукту, маалыматты берүү жана иштеп чыгууну коргоону камсыздоо эсептелет. Мына ушул милдеттердин баары, жалпысынан, өлкөбүздүн эл аралык аренада, анын ичинде ЕАЭС ж.б. сыяктуу стратегиялык өнөктөштөр алкагында ролун бекемдөөгө мүмкүндүк берет.

1-сүрөт. Санариптик экономика чөйрөсүндөгү улуттук кызыкчылыктар [2].

Жалпысынан алганда, Кыргыз Республикасынын маалыматтык коомду өнүктүрүү стратегиясынын түзүлүшүн жана мазмунун иликтөө дүйнөлүк кабыл алынган мамилелерге, декларацияларга дал келе тургандыгын көрсөтүп турат.

Биздин оюбузча, азыркы учурда санариптештирүү стратегияларында төмөнкүлөр жетишсиз:

- санариптик технологияны (жалпы эле маалыматтык коомду) өнүктүрүүнүн калктын түзү-

лүшүнө жана жумуш менен камсыздалуусуна тийгизген кесепеттери аныкталган эмес;

- экономиканын айрым тармактарында жана социалдык чөйрөдө технологиялык артта калуунун маселелери жана аларды жоюунун жолдору иштелип чыккан эмес;

- санариптик экономиканын мүмкүнчүлүктөрүн жайылтуу жана потенциалын пайдаланууга даярдыгынын деңгээлин аймактык бөлүштүрүү маселеси изилденген эмес.

Бул маанилүү маселелер санариптештирүү стратегиясын ийгиликтүү ишке ашырууда кооптонууларды жаратууда, анткени, экономиканы глобалдаштыруу процессинин негативдүү кесепеттерин жүзөгө ашыруу үчүн, анын ичинде экономикалык ишмердүүлүктө локалдык субъектилердин транснационалдык корпорациялардан көз карандылыгын жогорулатууга, айрым аймактардын социалдык-экономикалык өнүгүүсү менен калктын айрым катмарларынын жашоо деңгээлинде ажырымдын көбөйүшүнө негиз түзүп берет.

Санариптик экономиканын мүмкүнчүлүктөрүн аймактарды өнүктүрүүдө пайдалануунун көйгөйлөрү жана аларды чечүү жолдору.

Кыргызстанда 2017-жылы кабыл алынган Таза Коом программасына ылайык санариптик экономиканы өнүктүрүү улуттук технологиялык демилгенин максатын эске алат жана аны толуктап турат. Ал улуттук коопсуздукту камсыздоо, элдин турмуш деңгээлин жогорулатуу, жаңы технологиялык тартиптеги тармактарды өнүктүрүү үчүн белгилүү база катары кызмат кылат [1].

Улуттук технологиялык демилгени түзүү кеңири талкуу жүргүзүү жана иш алып барып жаткан илимий-технологиялык өнүктүрүү программаларын толуктоо менен байланышкан натыйжалуу чечимдерди иштеп чыгуу жана ата мекендик жогорку технологиялуу продукцияны сатуу рынокторун жана жаңы тармактарды түзүү үчүн эксперттердин, окумуштуулардын жана практиктердин кеңири чөйрөсүн тартуу менен ишке ашырылат. Улуттук технологиялык демилгени ар бир тармактын алкагында иштеп чыгууда белгилүү эксперттер, ишкерлер жана профилдик министрликтердин өкүлдөрү жетектеген жумушчу топтор түзүлүшү керек.

Улуттук технологиялык демилге (санариптик) революциянын улануучу шартында глобалдык рыноктордун өнүгүүсүн 15-20 жылга алдын ала эске алат. Улуттук технологиялык демилгени иштеп чыгуучунун негизи бул глобалдык ры-

нокторду өнүктүрүүнүн негизги артыкчылыгы – аны керектөөчү адам болуп эсептелет.

Улуттук технологиялык демилгенин алкагында он артыкчылыктуу технологияны ишке ашыруу пландаштырылат, анын ичинде олуттуу маалымат камтылат; табигый эмес интеллект, бөлүштүрүлгөн реестр системалары; кванттык технологиялар; энергиянын жаңы жана портативдик булактары; жаңы өндүрүштүк технологиялар; сенсорика жана роботтук техниканын компоненттери; зымсыз байланыш; биологиялык объектилердин сапаттарын башкаруу технологиясы; нейротехнологиялар, виртуалдык жана кошумча реалдуулук технологиясы.

Улуттук технологиялык демилгени ишке ашыруу үчүн перспективалуу 8 рынокту аныктоо зарыл [3]:

- Аэронет (AeroNet) – пилотсуз учуучу аппараттар системасын бөлүштүрүү рыногу.
- Автонет (AutoNet) – пилотсуз автотранспорттук каражаттардын рыногу.
- Нейронет (NeuroNet) – адам-машина коммуникациялар каражатынын рыногу.
- Хелснет (HealthNet) – персоналдаштырылган медицина рыногу.
- Энерджинет (EnergyNet) – интеллектуалдык жана бөлүштүрүлгөн энергетикалык тармактар рыногу.
- Сэйфнет (SafeNet) – жаңы персоналдык коопсуздук системалар рыногу.
- Финнет (FinNet) – борбордоштурулбаган каржы системаларынын жана валюталардын рыногу.
- Фуднет (FoodNet) – технологиялык процесстин бардык стадияларында интеллектуалдаштыруу, автоматташтыруу жана роботтоштуруу менен камсыздалган азык-түлүк рыногу (өндүрүүдөн, кайра ишетип чыгуудан керектөөгө чейин).

Санариптик экономиканы өнүктүрүүнүн дагы бир өзгөчөлүктөрүнүн бири – жаңы рынокторду монополизациялоо / олигополизациялоо мүмкүнчүлүгүнүн жогору болушу жана кайрадан түзүлүүчү же тездик менен өнүгүп жаткан компаниялардын бир нече мамлекетте (АКШ жана Батыш Европа) топтолушу [4].

Мына ушуга байланыштуу, Улуттук технологиялык демилгени ишке ашыруучу жумушчу топтун жана ассоциациялардын мүчөлөрүнүн негизги топтолушу Бишкекке жана Чүй облусуна, ошондой эле Ош, Каракол, Нарын шаарларына жана Кыргызстандын бир катар шаарларына туура келет. Андыктан, өлкөнүн аймактык

экономикасынын тармактарында санариптештирүү процессин ишке ашыруунун артыкчылыктарын бүгүнкү күндө аныктоо зарыл.

Өкүнүчтүүсү, санариптештирүү шартында республиканын экономикасын өнүктүрүү маселесинде Кыргыз Республикасынын 2020-жылга чейинки аймактарды социалдык-экономикалык өнүктүрүү Стратегиясында да жетиштүү деңгээлде көңүл бурулган эмес.

Аймактарда болгон инфраструктураны пайдалануу менен санариптештирүү технологияларын пайдаланууга мисал катары Улуттук технологиялык демилгенин Фуднет рыногун жана анын «Интеллектуалдык айыл чарбасы» жана «Персоналдаштырылган азыктануу» сегменттерин карап чыгуу сунушталат.

Улуттук технологиялык демилгенин аталган сегменттерин тандап алуунун себеби негизги төмөнкү учурлар менен аныкталган:

- КР айыл чарбасын өнүктүрүү деңгээли боюнча аймактардын салттуу күчтүү позициялары.

- Айыл жергесинде өнүккөн жана аз иштелиген маалыматтык инфраструктуранын болушу.

Азыркы учурда айыл чарбасында санариптик экономиканы өнүктүрүү контекстинде «e-agriculture» термини активдүү жайылтыла баштады, аны «санариптик (электрондук) айыл чарбасы» катары түшүндүрүүгө болот. Бул термин БУУнун (ФАО) Азык-түлүк жана айыл чарба уюму тарабынан колдонууга киргизилген жана айыл чарбасын жана айыл аймактарын маалыматтык-коммуникациялык процесстерди өнүктүрүүнү жакшыртууга багытталган ишмердүүлүктөгү жаңы тармак катары каралат [5]. Мына ушул контексттен алганда, санариптик (электрондук) айыл чарбасынын негизинде айыл чарбасына багытталган айыл жергесинде инновациялык жолдорду долбоорлоо, өнүктүрүү, баалоо жана колдонуу концепцияларын иштеп чыгууда колдонулуучу атайын девайстарды, тармактарды, сервистерди жана тиркемелерди камтыган маалыматтык-коммуникациялык технологиялар (МКТ) жатат.

Санариптик (электрондук) айыл чарбасын стратегиялык көрө билүү жана аны өнүктүрүүнүн максаты төмөнкүдөй факторлор менен аныкталат:

- аймактарда айыл чарба продукциясын өндүрүүнүн жана аны колдонуунун, ошондой эле айрым муниципалдык райондорду өнүктүрүүнүн ролу жана мааниси;

- айыл чарбасын өнүктүрүүдөгү учурдагы жана келечектеги артыкчылыктар, аймактык рыноктордо продукцияны иштеп чыгуу жана колдонуу;

- аймактык агросистеманын түзүлүшү жана анын өзгөчөлүктөрү; аймактык стратегия, анын максаты жана артыкчылыктары;

- санариптик (электрондук) айыл чарбасын жайылтуу тажрыйбасы.

Санариптик (электрондук) айыл чарбасын ишке ашыруунун негизги милдеттери катары төмөнкүлөрдү кароого болот:

- аймактын агро өндүрүштүк системасынын натыйжалуулугун жогорулатуу жана наркты түзүү чынжырчасын жакшыртуу;

- агро сектордо жана ага жакын башка тармактарда МКТны пайдалануу деңгээлин жогорулатуу;

- ресурстарды натыйжалуу пайдалануу позициясынан максатка жетүүнү ылдамдатып, айыл жергесин туруктуу өнүктүрүүдө кыйынчылыктарды жеңүү;

- ишкерликтин жаңы түрлөрүн өнүктүрүү жана МКТ пайдалануу аркылуу айылдарды жумуш менен камсыздоо үчүн жаңы мүмкүнчүлүктөрдү түзүү.

Санариптик (электрондук) айыл чарбасы ишке ашыруу коплекстүү багыт болуп эсептелет жана ал төмөнкүдөй компоненттерди эске алышы керек:

- жергиликтүү демилгенин (лидерлик) жана мамлекеттин ролун;

- стратегиянын жана инвестициялык мүмкүнчүлүктөрдүн болушун;

- маалыматтык түзүмдү жана адистештирилген МКТны өнүктүрүүнү;

- маалыматтык-сервистик контентти түзүү жана аны башкаруу; жөнгө салуунун нормативдик базаларын жана механизмдерин түзүүнү;

- жумушчу күч менен жана негизги каражаттары менен камсыздоону.

Азыркы учурда санариптик экономиканы өнүктүрүү маанилүү глобалдык тенденциялардын бири, анын кесепеттери турмуштун ар кыл чөйрөлөрүндө байкалып жатат. Мына ушундай шартта, көптөгөн өлкөлөрдө санариптик экономиканы калыптандыруу боюнча стратегиялар жана пландар иштелип чыгып, жайылтылып жатат. Кыргызстанда 2017-жылы бул багыттын келечегин аныктоочу документтер кабыл алынган, алардын ичинде Маалыматтык коомду өнүктүрүү стратегиясы жана Кыргыз Республикасындагы санариптик экономика да бар. Бирок,

бул документтердин жана аймактарды стратегиялык пландаштыруу боюнча документтерди иликтөөгө алуу аймактык экономиканын иш алып баруусуна санариптештирүүнүн тийгизген кесепеттерине жана жергиликтүү бийликтин жана бизнестин ага көңүл буруусуна баа берүүдө тийиштүү деңгээлде көңүл бурулбай жатканын көрсөттү. Жогоруда айтылгандарды эске алуу менен, айыл чарбасында жана азык-түлүк продуктыларын өндүрүүдө санариптик экономиканын элементтерин жайылтуу мүмкүнчүлүгүн, башкача айтканда, санариптештирилген айыл чарбага өтүүнү карап чыгуу сунушталды.

Адабияттар:

1. Стратегия устойчивого развития Кыргызской Республики на 2018-2040 гг.
2. Бейбосунов Б.Т. Цифровая трансформация в регионах: реалии и перспективы. Республикалык илимий-теориялык журнал «Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана», №10. - Бишкек, 2018.
3. Обзор рынка цифровой информации 2016 г. URL: <http://www.tadvaiser.com>
4. Алексеев И.В. Цифровая экономика: особенности и тенденции развития электронного взаимодействия / И.В. Алексеев./ Актуальные направления научных исследований: от теории к практике: материалы X Междунар. науч.-практ. конфер. Т.2. / Редколлегия: О.Н. Широков [и др.]. Чебоксары: ЦНС “Интерактив. плюс”, 2016. - №4(10). - С. 42-45.
5. Ревенко Н.С. Цифровая экономика США в эпоху информационной глобализации: актуальные тенденции. / Журнал «США и Канада: экономика, политика, культура», №8(572), 2017. - С. 78-100.
6. E-Agriculture In Action. Food and Agriculture Organization of the United Nations and International Telecommunication Union Bangkok, 2017. - 118 p.

Рецензент: д.э.н. Токсобаев Б.Т.